

Անհրաժեշտ համարեցինք տպագրել Դաւիթ բէկ Աւան-իւզբաշեանի և Ս. Պատկանեանի այս երկու գրութիւնները, որոնցով նորա Մայր Աթոռի Մատենադարանին յայտնի ընծայարեւութիւն են կատարում: Դաւիթ բէկը մի խոշոր գումարով գնել է հանգուցեալ Աղէքսանդր Երիցեանի գրադարանը և ամբողջութեամբ նուիրել Մայր Աթոռի, ի յիշատակ իւր հանդուցեալ կնոջ, և խոստացել է մօս մաս տալ տասն և հինգ հազար ռուբլի վանքի մէջ մատենադարանի համար յատուկ շինութիւն շինելու: Իսկ Ս. Պատկանեանը՝ պրոֆեսոր Ք. Պատկանեանի որդին, նուիրել է իւր հանդուցեալ հօր գրադարանի այն մասը, որ վերաբերում է հայոց լեզուի, գրականութեան և արեւելքի պատմութեան: Հետո էլ հանգուցեալի թղթերից հակական բանահիւսութեան վերաբերեալ մասը: Երկու նուիրատուներն էլ մի քանի պայմաններ են առաջարկել, շեշտելով յատկապէս, որ հոգ տարուի զբքերի անկորուստ պահպանութեան և բուն նպատակին ծառայելու համար: Դաւիթ բէկը գրում է. «Այդ ընծայարեւութեամբ իմ լուսնն տալով Մայր Աթոռի պալատութեան, ևս ցանկացայ նախ՝ ի յիշատակ իմ հանգուցեալ կնոջ մի բարի գործ անել, և ապա՝ որ հանդուցեալ հոյ հնազանի թանգազին գրադարանը պահպանութեան կերպով Մայր Աթոռի մէջ, ոչ պ'ս զի նրանից շարունակարար օգտուին թէ վանքի միաբանները և թէ հայկական կիանքով հետաքրքրուող անձինք»: Իսկ Ս. Պատկանեանը իւր գրութիւնը վերջացնում է հետեւեալ գեղեցիկ խօսքերով. «Նա ի սրտէ կցանկանայի, որ իմ նուիրած գրքերը հայագիւն այնքան օգուտ բերեն, որքան այդ գրքերից օգտուել է իմ հանգուցեալ հայրը»:

Թէ մէկ և թէ միւս ընծայարեւութեան արժէքը կրկնակի է, երկու հոյ աշխատաւոր մարդկանց, ղիանակա՞ն Ք. Պատկանեանի և աշխատասէր Աղ. Երիցեանի՝ զբքերը տէրերի յիշողութեան հետ սրբւոյց որդի կապուին անկորուստ և միևնոյն ժամանակ այդ ժողովածուները լրացնում և ճոխայնում են Մայր Աթոռի մատենադարանը: Յաճօխակի

տեղի ունեցող հալածանքները, երկրի անապահովութիւնը և այդպիսի կացութեան հետեանք՝ ազիտութիւնը, ամբողջ տասնութեց զար գոյութիւն ունեցող Եջմիածնի մէջ շատ քիչ բան են թողել անկորուստ և անկողոպուտ. պահպանուածների մէջ էլ ամենաարժէքաւոր և մեծ նշանակութիւն ունին ամենից աւելի մեր մատենադարանի ձեռագրերը: Այդ ձեռագրերը բացառապէս հայերէն են. միայն այս վերջին երեք չորս տարիները ձեռք բերուեցին մի քանի վրացերէն և աւելի շատ պարսկերէն ձեռագրեր: Թուի և հաղուագիւտ օրինակների շատութեամբ մեր ձեռագրատունը անպայման առաջինն է բոլոր նման ժողովածուներից, որից յետոյ կարելի է դասել հետեւեալները. Վենետիկի, Երուսաղէմի, Վիեննայի, Պարիզի, Նոր-Չուրոյի, Նոր-Նախիջևանի, Սանսարեան գպրոցի, Լազարեան ճեմարանի, Աեաերբուրգի մի քանի գրադարանների, Բեռլինի, Կ. Պոլսի, Լոնդրայի, Միւնխենի, Հոփմի, և Հայաստանի շատ վանքերի ժողովածուները: Մինչև օրս գեո. ևս բաղմամբ օրինակներ զարդարում են մասնաւոր անձանց գրադարանները, որոնք ընդհանր ընթացքով սակաւ առ սակաւ, անշուշտ են հասարակական գրադարաններին:

Եջմիածնի ձեռագրերի թիւը հասնում է 3563, որին պէտք է կցել Խաչիկ վարդապետի ձեռքով մասնաւոր անձինքներից, կամ եկեղեցիներից ու վանքերից ժողովուած և վանքին նուիրուած 150 օրինակ հայերէն և մօտ 200 օրինակ պարսկերէն, տաճիկերէն և արաբերէն ձեռագրեր: Շատ պարզ և հասկանալի է, որ, քանի Եջմիածնում ուսումնասիրութեան այդպիսի հարուստ պաշար կայ, զօրեղ պահանջ զգացուի օժանդակ նորադոյն ուսումնական մատենադարանի Եջմիածնում այդ բանը պակասում է. ապագիւր զրբերը, համարեա առանց բաշտութեան, սրտառհակա՛ն հաւաքածոյնք են՝ ըստ մեծի մասին մեռած միաբաններից մնացած կամ աննշան նուէրներիով ժողովուած, նգածներն էլ միայն հայերէն լեզուով. օտարլեզուեան գրբերը այնքան քիչ են և աննշան, որ նրանց մասին խօսելն իսկ աւելորդ է, ձեմարանի մատենադարանը, որ անշատ է վաճքից և զեակոլուած է զպրոցա-

կան շինութեան մէջ, անհամեմատ աւելի հարուստ է ուսումնական գրքերով, մանաւանդ հայագիտութեան վերաբերեալ մասով: Ճեմարանի փոփոխուող վարչութիւնները ժամանակ առ ժամանակ հոգ են տարել այդ մասին: Բայց աւելի դործ է անել Մեծ. Կ. Եղեանը, որ ի յիշատակ Իզմիրեանի, Սանասարեանի՝ նոցա տուած փողերով, և իւր հաշուով գնել և ճեմարան է ուղարկել բազմաթիւ հագուստ և թանկագին գրքեր: Ճեմարանը նուէր է ստացել նաև հանգուցեալ Գր. Զանչեանի գրադարանը: Այդ ձևով կազմուած մասենադարանները, հարկաւ, չեն կարող միանդամայն բաւականութիւն տալ մասնագիտօրէն պարապողներին, և ամեն մի հրատարակութիւն կատարելիս կամ լուրջ ուսումնասիրուած յօդուածներ գրելիս ահագին պժուարութիւններ է զգացուում: Այդ մեծ կարիքը ներկայումս աւելի շօշափելի է, երբ վանքի մէջ գնալով շատանում է բարձր ուսում ստացած միաբանների թիւը, և լուրջ, ուսումնական աշխատութիւններ կատարելու ցանկութիւն ունեցողները շատ են:

Քաջածանօթ ճեմարութիւն է, որ մարդս իւր շրջանի արտադրութիւնն է, որ շրջանը ահագին նշանակութիւն ունի նրա հոգեկան աշխարհի վրայ: Ես միշտ զգացել եմ աշխատելու անյադ եռանդ եւրոպական մեծ կետրոններում եղած ժամանակ, իսկ մեր սիրելի հայրենիքը դեռ այնպիսի պայմաններում է, որ, եթէ չասեմ քնացնում և թմրեցնում է, անկասկած շատ և շատ նուազեցնում է անհատական եռանդը: Շուրջ բոլոր դեռ հանդստութիւն է, կեանքի պայմանները և պահանջները դեռ շատ չեն բարդուել և անհատը շուտ է կենթարկւում ընդհանուր թմրեցուցիչ հոսանքին: Մինչդեռ եւրոպական կետրոններում հոգեկան աշխարհի մէջ այնպիսի շփումն է կատարւում, որ անկաբեղի է այդ շփումից չտաքանալ և չցնցուել: Մի գրադարանից միւսն էք անցնում, մասնագէտ, իրենց առարկան և և մշակման նիւթ դարձրած խնդիրը փանաթիկոսութեամբ անձնուէր անձանց հետ հանդիպում, որոնք առանձին ոգեւորութեամբ պատմում և բացատրում են իրենց ուսումնաւորած խնդիրը, արդիւնքը ձեզ հաղորդում, վերջապէս

Ներկայ էք լինում զանազան դասախօսութիւնների, կարգում էք նորանոր բրոշիւրներ, հասարակութեան մէջ տեղեկութիւններ ստանում կեանքի հրատապ խնդիրների մասին, և ի՞նչ զարմանք, որ այդպիսի բնական խմանները թողնում են խոր հետքեր, ցնցում ձեզ, նոր մտքեր տալիս, շարժում ձեր փառասիրութիւնը, աշխատելու ուրիշներէից յետ չմնալու տենչը:

Մեզնում այդ ամենը պակաս է եղել. մտաւոր հետաքրքրութիւն, մտաւոր շարժում մենք պիտի ստեղծենք արտաքին, քաղաքակիրթ աշխարհի օրինակին հետեւելով: Հարկաւոր է ահագին աշխատանք, նախ՝ կռուելու հակադիր ոյժերի դէմ, սպա արթուն պահելու մարդու բնածին, դէպի հանդստութիւն թեքուող տեմպերամենտը, և վերջապէս ըստեղծելու այն շրջանը, որի կարիքն այնքան մեծ է: Եւ քանի անգամ ուղղակի մատեմատիքական ճշտութեամբ հաշուել եմ, այն դրուոր աշխատութիւնը, որ վանքում կատարում եմ երեք ամսուայ ընթացքում, նոյնը որ և է եւրոպական մեծ քաղաքում առ առաւելին կատարել եմ մի ամսուայ ընթացքում: Մինչդեռ կարծես հակառակը պիտի տեղի ունենար. վանքում չկան մեծ քաղաքների կոզմոսի բաղմաթիւ և բաղմատեսակ հրապոյրները, վանքում ապրող վսնականը կարող է տեղի ինքնակամ անօրինել իւր ժամանակը, եթէ նա որ և է պաշտօն չունի. բայց կրկնում ենք, հակառակ այդ արտաքին թուացող յարմարութեան, երբ քաջակայում է շրջապատի մղիչ ոյժը, թուլանում է նաև անհատական ինքնադործունէութիւնը, արտադրելու ոյժը:

Եջմիածնի մէջ, իրաւ է զանգաղ, բայց առանց կանգ առնելու, և որ զլիսաւորն է՝ առանց յետադիմելու, կատարուել և կատարւում են աչքի ընկնող քաղաքակիրթական շարժման գործեր, մտաւոր յայտնի աշխատանք: Շատ անգամ գործը չէ պակասել, այլ արածը ցոյց տալու, ի տես ամենքի հրապարակ դնելու շնորհք: Միայն մի հանգամանք ուշադրաւ է. եղած աշխատանքի մեծադոյն մասը մասնաւոր ձեռներկցութեան արդիւնք լինելով, չի ունեցել լայն տարածում և շարունակութիւն: Յ. Շահխաթունեան, Սարգիս

Հասան-Ջալալեան, Վ. Բասաամեան և ընկերներ և շարունակողներ չեն ունեցել, իւրաքանչիւրի սկսածը կարծես իրենով էլ վերջացել է և կամ սահմանափակուել: Այդ հանգամանքն է պատճառ, որ էջմիածինը մինչև օրս չի կարողացել մասաւոր կետրոն դառնալ, յայտնի շիրայ, յայտնի գրական կամ մասաւոր շարժում ստեղծել և այդպիսի շարժման գլուխ անցնել: Մեղադրել այդ բանի մէջ փոնականութիւնը, հաղիւ թէ արդարացի լինէր, միայն սովորական դարձած նախադասութիւնների կրկնութիւն կլինէր, եթէ կամենայինք ընդունակ և կարող անձանց հալածանքով բացատրել մեր հաստատած փաստը: Աշխատող անձինք նոյն իսկ հալածման բոլիներում պատուաւոր դիրք, արժանաւայել կացութիւն են ունեցել, նոքա լիւրի խրախուսուել և մխիթարուել են հայ ժողովրդից, նոցա անունը միշտ յարգանքով է յիշատակուել: Ծշմարտութիւնն այն է, որ այդպիսի մարդիկ չիչ են կելլ, և ժամանակի բարձր հոգեւոր իշխանութիւնը վարչական կարեւոր դործեր նոցա է յանձնել, հեռացնելով ուսումնական գործունէութիւնից, միջոց չտալով որ այդպիսիները իմ ակնարկած դիտական շարժումն առաջ բերեն:

Ես լաւ մտաբերում եմ ներսէս կաթուղիկոսի մի կոնգակը, որ նա ուղղել է կոմս Յովհաննէս Ազգարեանին և որի մէջ նկարագրել է իւր անելանելի դրութիւնը բանիքուն միաշանների պակասութեան պատճառաւ: Նա այդպիսիներէն յիշատակում է երեք հոգի. Բարսեղ արքեպիսկոպոս, տեղագահ հայրապետութեան, Մակար վարդապետ, վերջը կաթուղիկոս, և Յովհաննէս եպիսկոպոս Շահխաթունեան, — որոնցից իւրաքանչիւրին նա ստիպուած էր ծանրաբեռնել զանազան կարեւոր և սրտասխանատու յանձնարարութիւններով, և զարձեալ վարանման մէջ էր, որովհետեւ մարդիկ էին պակասում: Բնական է, որ Շահխաթունեանց և ուրիշները չէին կարող նուիրուել զուտ ուսումնական գործունէութեան, որ նոցա գրած ամեն մի աշխատանք միայն գործերից իլաժ ժամերի արդասիք պիտի լինէր:

Այժմ հանգամանքները փոխուել են, բարձրացել է

երկրի կուլտուրական ընդհանուր վիճակը, հայ ժողովուրդը ապահով և խաղաղ կեանք ունենալով, ընդլայնել է իւր մշտաւոր պաշարը, ուսման և գիտութեան մէջ գնալով յառաջագիմել է: Այդ ընդհանուր բարեփոխմը թողել է խորը հետքեր նաև Էջմիածնի միաբանութեան մէջ. այժմ, ինչպէս նկատեցինք, բարձր ուսման տէր միաբանների թիւը մի տասնեակից աւել է: Կան այնպիսի միաբաններ, որոնք բացառապէս նուիրուած են գրական-ուսումնական աշխատանքներին, և պիտի հաստատապէս յուսալ, որ այդպիսի աշխատութիւնների արդիւնքը գնալով աւելի նկատելի կը դառնայ: Արդէն ժամանակ է, որ մեր ժողովուրդը, մանաւանդ նրա կրթուած մասը, թողնի իւր սովորական դարձած արհամարհողական վերաբերմունքը և արդարամտութիւն ունենայ տեսնելու այն, ինչ որ կատարուած է վանքի մէջ:

Նկատելով այս իրողութիւնը, յուսով ենք բարեմիտ ընթերցողի մէջ կասկած չի ծագիլ, թէ դրանով մենք Էջմիածնի միաբանութիւնը զովել ենք կամենում. միայն խնդրում ենք, որ մեր ժողովրդի մտածող մասը փոքր ինչ հաւատ ունենայ դէպի Էջմիածնի միաբանութիւնը և դադարի անտեղի և անվայել մեղադրանքներից ու անհիմն հալածանքներից: Էջմիածնում շատ բան չի կատարուում, շատ բարի գործ սպանւում է իւր սաղմի մէջ, բարի ցանկութիւններ մնում են անիրագործելի, բացարձակ անարդարութիւն է, այդ ամենի մէջ չար դիտաւորութիւն նկատել, կամ տգիտութեան պտուղներ որոնել: Նրջապատի կուլտուրական ոյժերը դեռ խոր քնի մէջ են, շարժող խմանները պակասում են, և կարող ենք հաւատացնել, տեղի և անտեղի հայհոյանքը հաղիւ թէ որ և է օգուտ բերի: Յամենայն դէպս մի բան որոշ է. վանքի պատրաստուած ոյժերը աշխատում են և լրջօրէն մտածում են մտաւոր վերածնութեան մասին: Եւ այդպիսի յարմար դէպքում հայ ժողովրդի միջից ինքնապատ այդ ուղղութեան կարկառած ձեռքը անգնահատելի խրախոյս պիտի համարուի:

Դաւիթ բէկ Աւան-Իւզրաշեանի և Ս. Պատկանեանի

ընծաները զայիս են դիւրութիւն տալու յատկապէս զուտ ուսումնական գործունէութեան: Հայ վանքերը միշտ ծառայել են ուսման, հոգեւոր կրթութեան, որի համար վանականը որոշ յարմարութիւն ունի: Երբ մենք մինչև մի կամ երկու տարին էջմիածնի մէջ ուսումնական մասնադարանի համար յատուկ վայելուչ շինութիւն կուենանք, երբ նրա դահլիճները կլցնենք հայագիտութեան — լայն մտքով առած — մասնագիտութեան վերաբերեալ ամեն տեսակ ձեռնարկներով և գրքերով, այդպիսի մի հաստատութիւն նոր դարի կտայ և մեծ չափերով կհեշտացնէ մեր անելիքը:

Հանգուցեալ Երիցեանի գրադարանը, տեղաւորուած 14 մեծ արկղերի մէջ, արդէն փոխադրել ենք էջմիածին: Այդ գրքերը ինքս ստացայ Թիֆլիզում՝ մէկիկ մէկիկ ստուգելով հանգուցեալի ձեռքով կազմած և նրա մահուանից յետոյ իւր որդու ձեռքով լրացրած ցուցակներով: Հարկ եմ համարում հրապարակով յայտնել, որ հանգուցեալի այրին, ինչ վերաբերում է ցուցակներին մէջ նշանակուած համարներին, գրքերը պահպանել էր համարեա անկորուստ: Հայերէնի բաժնում չերեւցին 86, ռուսերէնի բաժնում 52 գիրք: միայն բոլորն էլ աննշան և անարժէք գրքեր. հետեւապէս եղածը պատահական կորուստ պիտի համարել, որի փոխարէն ցուցակում չնշանակուած աւել համարներ շատ կային: Ժամանակին, ինչպէս Գաւիթ բէկն է խնդրել, աւանձնապէս կտպուի ամբողջ գրադարանի ցուցակը, և հասարակութիւնը միջոց կուենայ ծանօթանալ բովանդակութեան հետ: Աւելորդ չենք համարում այժմեանից իսկ նկատել, որ գրադարանի արժէքի և նշանակութեան մասին տարածուած լուրերը անպայման չափազանցութեան վրայ կին հիմնուած: Այդ գրադարանը որոշ մասերով կլրացնի վանքի ունեցած ժողովածուն, և միայն այդքան. նոյն իսկ կովկասագիտութեան մասը շատ թերի է. ժողովածուի զլիաւոր մասը գրասէր մարդու տարիներին ընթացքում ձեռք ընկածի խնամքով պահպանելուն պիտի վերադրել:

Գրքերի համար ժամանակին պիտի յատուկ պահպան-

ներ շինուին, և որովհետև շատ մասը անկազմ են, պիտի գործածութիւնից առաջ կազմել տրուին. բայց չկամենալով մինչև այդ գրքերը արկղերում փակած և անգործադրելի պահել, տեղաւորելի մեր ունեցած հին պահարաններում, որպէս զի ուղղակիքը կարողանան օգտուել:

Ինչ վերաբերում է մատենադարանի շինութեան, դեռ չենք ձեռնարկել միայն այդ մասին կարեւոր ենք համարում տակ, որ շինութիւնը, ինչպէս և նուիրատուի ցանկութիւնն ու պահանջն է, կկառուցանուի ներկայ ժամանակի գլխաւորանների յատակագծերի հետ ծանօթ և հմուտ ծարարապետի ձեռքով գծած յատակագծով, իսկ շինութիւնը վերջանալուց յետոյ կտարադրուի մանրամասն հաշիւ: Նորին Վեհափառութիւնը արդէն հաճել է որոշել շինութեան տեղը՝ միաբանական խցերի կետրոնում և բաւական մօտ ձեւաբանին: Վանքի արևելեան ճակատը այժմ բռնում են տպարանը և Երեմիա եպիսկոպոսի շինած միաբանական բնակարանները. այս վերջին շինութեան անկիւնից, տաճարի հիւսիսային կողմում գտնուած պարտիզի մէջ, կշինուի մատենադարանը, այնքան հեռու տաճարից, որքան արևելեան երկու շինութիւնները: Մի ճակատով կնայի դէպի Մասիս, միւսով դէպի Արագած լեւորը:

Հանգուցեալ Ք. Պատկանեանի գրադարանը Պետերբուրգից դեռ չէ ստացուել, որը ըստ համաձայնութեան պիտի տեղարկուի ապրիլ ամսուայ ընթացքում: Այդ ժողովածուն պրոփեսորի մահուանից յետոյ մասամբ պակասել է և իւր ամբողջութեամբ մեր ձեռքը չի անցնելու: Պետերբուրգում եղած ժամանակ մասնաւոր աղբիւրից տեղեկացայ, որ Ս. Պատկանեանը դիտաւորութիւն ունի իւր հօր մատենադարանը ընծայարեւել ս. ԼՅմիածնին, միայն տատանւում է, համոզուած չլինելով, որ գրքերը կպահպանուին անկորուստ: Այդ կասկածոտութեան հիմքը կազմում էին այն անտեղի և չափազանցեալ լուրերը, որ ի հաշիւ վանքի և վանականների շատ շտապը բաւական միամտաբար տարածում են մեր ժողովրդի մէջ: Հեռու գանձողները և մեր կեանքին անձանօթ մարդիկ հաբկաւ աւելի մեծ հաւատ են ընծա-

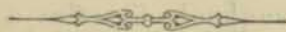
յուսմի ճշմարտութեան տեղ ընդունելով անհիմն լուրերը: Ասել թէ Եջմիածնի մատենադարանից գրքեր չեն կորչում սխալ կլինէր. մենք գիտենք որ Պարիզի Ազգային Մատենադարանից, ուր առանձնակ պահպաններ, գրադարանասպետներ կան, որտեղից տուն գիրք չի տրուում — մի քանի անգամ տեղի են ունեցել յայտնի կորուստներ. մենք, որ գրքեր ենք տալիս միաբաններին, ուսուցիչներին և աշակերտներին, չենք կարող հերքել, որ տեղի է ունենում մի կամ միւս գրքի կորուստը, բայց կարող ենք համարձակ ասել, իրրեւ լաւ ծանօթ Եջմիածնի ձեռագրատան հետ, որ առանձնակ տարիների ընթացքում այդտեղ ձեռագրեր միմիայն աւելացել են նորանոր ընծայաբերութիւններով: 1902 թ. մայիս ամսին ես կազմեցի Լազարեան ճեմարանի հայերէն ձեռագրերի ցուցակը. այնտեղ ես գտայ երկու ձեռագիր դնում շ. Էնֆենճեանի գրադարանից և նուիրում ճեմարանին. երկուսի վրայ էլ կար մեր մատենադարանի կնիքը: Այդ ցաւալի իրողութիւնը տեղի է ունեցել առանձնակ տարիներ առաջ, որ, կրրկնում ենք, ոչ մի հիմք չի տալիս շարունակել կասկածով վերաբերուել և ընդհանուր եզրակացութիւն հանել մեր մատենադարանի անխնամ պահպանութեան մասին:

Ս. Պատկանեանը յայտնի մասնագէտ է Սիրիի գանազան ցեղերի լեզուի և կեանքի. նրա այդ մասին գրած աշխատութիւնները տպել է Վայոթերական գիտութեանց ձեմարանը. նա միևնոյն ժամանակ լաւ վիճակագրագէտ է, բայց դժբախտաբար հայերէն չգիտէ և շարունակել իւր հօր մատնագիտութիւնը չի կարող: Երբ նա համոզուեց, որ Եջմիածնի վանքումն էլ գրքեր խնամքով պահել և գնահատել գիտեն, ուրախութեամբ համաձայնուեց իւր հօր գրքերը մեզ ուղարկել:

Ահհապառ Հայրապետը Իւր սրբատառ կոնդակներով Իւր դոհունակութիւնն է յայտնել և օրհնել նուիրատուներին. ես վերջացնելով իմ խօսքս, ի դիմաց Եջմիածնի միաբանութեան և յատկապէս նրա գրականութեամբ պարապող անդամների, կարող եմ վստահացնել Մեծարդոյ նուիրատուներին և որոնք կկամենան այդ ուղղութեամբ նոյա բարի

օրինակին հետեւել, որ Եջմիածնում ստացուած գրքերը խընամքով կ'ահապանուին և ի բարին կ'գործադրուին: Երբ մատենադարանի յատուկ շինութիւնը պատրաստ կ'լինի, այն ժամանակ մենք այնուոչ կ'միացնենք վանքի գրքերը, ճեմաբանի զրքերի մասնագիտական մասը, Երիցեանի և Պատկանեանի գրադարանները, և յուսով ենք, մեզ կ'յաջողուի Պովկասի մէջ հայերէն և հայագիտութեան գրքերի ամենալրիւ մատենադարանն ունենալ:

Մեսրոպ Վարդապետ

Մայր Աթոռի մատենադարանի համար ստացուած գրքեր

1. Մատենադարանը հարստացաւ մի քանի հազար գրքերով, ընդունելով Ա. Երիցեանի գրքերը, նուիրուած Դաւիթ բէկ Աւան-Իւզըաշեանի կողմից, որի մասին յիշեցինք վերև մեր յօդուածի մէջ:
2. «Գուսան» Ա. և Բ հատորները, երկերկու օրինակ, նուէր օրիորդ Մանէ Ախլերդեանից: Գուսանքի առաջին հատորը հանգուցեալ բժիշկ Գէորգ Ախլերդեանի հրատարակած Մայեաք-Նովայ բանաստեղծի երգերի ժողովածուն է (Մոսկվա, ի տպարանի Վլադիմիրայ Գոդիէ, 1852), երկրորդ հատորը՝ «Հայ առուղներ» ի մի է ժողովուած դարձեալ Գ. Ախլերդեանի ձեռքով, որը ստատրութեամբ նրա դուստր Մանէ Ախլերդեանի ի լոյս է ածել «Ազգագրական Հանդիսի» խմբագրութիւնը (Թիֆլիզ 1903 թ):

Ուղիղ կէս դուր է անցել առաջին և երկրորդ հատորների հրատարակութեան մէջ և երկուսը միմեանց հետ համեմատելիս, միայն պիտի ցաւել, որ իրեն հանգուցեալին չի յաջողուել սկսածը իւր ձեռով վերջացնել: Առաջին հատորը մի լաւ ուսումնասիրութիւն է, հմուտ և ըսնիմաց անձից կատարուած, որտեղ դիզեցիկ յառաջաբանին հետեւում է Թիֆլիզի բարբառի քերականութիւնը, իսկ իւրաքանչիւր երգ ունի յատուկ մեկնութիւն, բառերի և մտքերի բացատրութիւններով: Երկրորդի սկզբում համառօտ նախաբանին հետեւում է Ախլերդեանի կենսագրութիւնը, ապա աշուղների երգերը, առանց որեւէ բացատրութեան, իսկ վերջում դրուած է դժուարիմաց